

16. Даровских С. М. Некоторые вопросы реализации функции защиты в уголовном судопроизводстве в правовых позициях конституционного суда РФ / С. М. Даровских // Бизнес в законе. – № 1. – 2011. – С. 64-67.
17. Выдря М. М. Функция защиты в советском уголовном процессе / М. М. Выдря // Сов. государство и право. – 1978. – № 1. – С. 89-90.
18. Адаменко В. Д. Сущность и предмет защиты обвиняемого / В. Д. Адаменко – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1983. – 158 с.
19. Гошовський В. М. Функція захисту в адміністративно-деліктному процесі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Гошовський. – К., 2010. – 217 с.

КАМЧАТНА Д. І.,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.1

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із реалізацією права особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Досліджено теоретичні підходи щодо законодавчого закріплення предмета оскарження. Проведено порівняльний аналіз із нормами КПК інших держав.

Ключові слова: предмет оскарження, рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, досудове розслідування.

Статья посвящена исследованию теоретических и практических проблем, связанных с реализацией права человека на обжалование решений, действий или бездействия во время досудебного расследования. Исследованы теоретические подходы к законодательному закреплению предмета обжалования. Проведен сравнительный анализ с нормами УПК других государств.

Ключевые слова: предмет обжалования, решения, действия или бездействие следователя, прокурора, досудебное расследование.

In the article investigates theoretical and practical issues related to the realization of the right to appeal against decisions, actions or inaction during the preliminary investigation. Was studied theoretical approaches to the subject of legislative consolidation appeal during pre-trial investigation. Was made a comparative analysis of the CPC rules of other states.

Key words: subject of appeal, decision, action or omission of the investigator, prosecutor, pre-trial investigation.

Вступ. Основним завданням правової держави є захист прав та інтересів людини. У демократичній державі влада зацікавлена у створенні інститутів, які б ефективно захищали права та свободи людини від протиправних посягань як з боку будь-якої особи, так і від

самих же органів державної влади. Саме таким інститутом і є судовий захист, що поширюється на всі правовідносини, гарантується державою та забезпечується можливістю примусового виконання актів судової влади [1, с. 197].

Особливого значення захист прав і свобод людини набуває в кримінальному судочинстві, адже саме під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності права та свободи особи можуть бути суттєво обмежені. Тому, одним з головних інструментів захисту прав і свобод особи від неправомірного посягання з боку державних органів і посадових осіб у кримінальному процесі є, безсумнівно, інститут судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування. Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є однією з найважливіших гарантій дотримання прав і свобод людини і громадянина, а забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності є однією з головних засад кримінального провадження.

Постановка завдання. З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування зазнав значних змін. Так, на законодавчому рівні було вирішено проблему щодо оскарження бездіяльності слідчого, прокурора. Та незважаючи на зазначені зміни, багато питань щодо реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування потребують подальшого вдосконалення.

Різні аспекти даної проблеми досліджувалися в роботах В. Бринцева, Ю. Грошевого, Н. Колоколова, В. Лазарєвої, В. Маляренка, П. Пилипчука, А. Туманянц, О. Шило та інших. Проте в умовах відсутності належної правової регламентації вона й досі залишається дискусійною та такою, що потребує негайного вирішення.

Так, в ст. 303 КПК визначено, які саме рішення, дії чи бездіяльність підлягають оскарженню під час досудового розслідування. Відповідно до ст. 2 ст. 303 КПК скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Таким чином, законодавцем встановлено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності, які можуть бути оскаржені на досудовій стадії кримінального процесу. Тому особа фактично позбавляється права на оскарження під час досудового розслідування таких рішень, дій або бездіяльності, які не передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, але які можуть суттєво обмежувати її права.

Окрім того, публічно-правовий характер кримінального судочинства викликає необхідність вторгнення держави до сфери приватного життя людини з метою захисту прав та законних інтересів інших осіб, інтересів держави та суспільства. Більш того, у ряді випадків дії та рішення органів досудового розслідування не тільки зачіпають інтереси осіб, які стають учасниками кримінальних процесуальних відносин, а й породжують наслідки, які виходять за межі кримінального провадження, суттєво обмежуючи при цьому права та інтереси тих осіб, які не мають безпосереднього стосунку до вчиненого злочину. Тому перевірка законності та обґрунтованості такого обмеження в майбутніх судових стадіях процесу може бути не ефективним засобом відновлення порушених прав, у зв'язку із чим об'єктивно необхідним є оперативний механізм здійснення такої перевірки [1, с. 197, 198].

Результати дослідження. Стаття 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод проголошує, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

У справі «Аманн проти Швейцарії» Суд зазначив, що стаття 13 Конвенції вимагає, щоб кожен, хто вважає себе потерпілим внаслідок заходу, який, на його думку, суперечив Конвенції, мав право на засіб правового захисту у відповідному національному органі для вирішення свого спору, а в разі позитивного вирішення – для одержання відшкодування шкоди [2].

У своїй практиці Європейський суд захисту прав людини зазначає, що стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобу захисту, здатного втілити в життя сутність прав та свобод за Конвенцією, у якому б вигляді вони не забезпечувались у націо-

нальній правовій системі. До того ж стаття 13 Конвенції вважається порушеною, якщо певна установа чи державний орган приймають рішення, яке неможливо оскаржити або якщо його оскарження є неефективним [3, с. 90, 92].

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини виокремлюють наступні критерії ефективності засобів захисту:

1. Доступність засобу захисту. Зазначена умова полягає у тому, що, по перше, особа повинна мати можливість скористатись запропонованим засобом захисту персонально (безпосередньо), по-друге, така можливість не повинна зазнавати невинуватих юридичних обмежень, по-третє, ця можливість має бути реальною, а не декларативною, суто теоретичною.

2. Теоретична результативність (перспективність) засобу захисту. Зазначена умова ефективності засобу захисту полягає у тому, що його використання повинно передбачати хоча б теоретичну можливість досягнення необхідного результату [3, с. 130].

3. Адекватність засобу захисту. Право людини має бути «озброєне» таким матеріально-правовим способом захисту, який припинить це порушення, якщо воно ще триває, або ж належним чином ліквідує небезпеку такого порушення, а головне – адекватно відновить порушене право.

4. Достатність засобу захисту. Суть даної умови ефективності зводиться до того, що використання аналізованого засобу захисту має бути цілком *достатнім* для досягнення необхідного результату.

5. Практичність засобу захисту. така умова ефективності як *практичність* вимагає, щоб засіб захисту був ефективним не лише в теорії, але й на практиці [3, с. 132]. Як неодноразово відзначав Суд, Конвенція має на меті гарантувати права, які є не теоретичними та ілюзорними, а саме практичними та здійсненими [4].

6. Оперативність засобу захисту. Будь-який засіб захисту вважатиметься ефективним лише тоді, якщо його використання призведе до необхідного результату у *розумні строки*. Якщо ж досягнення відповідного результату – захисту права людини – надмірно і безпідставно розтягується в часі, то такий засіб захисту може бути визнано неоперативним, а тому й неефективним.

7. Незалежність та неупередженість національного органу при застосуванні засобу захисту. Кумулятивною умовою ефективності національного юридичного засобу захисту є гарантія незалежності, неупередженості та безсторонності того органу, який застосовує цей засіб [3, с. 135].

Таким чином, позиція законодавця щодо нормативного закріплення предмета оскарження під час досудового розслідування уявляється такою, що потребує вдосконалення.

У науковій літературі переважає думка щодо недоцільності законодавчого обмеження предмета оскарження під час досудового розслідування. Таке твердження підкріплюється думкою Н. С. Куришева, який вважає, що предмет оскарження має визначатися системою правових та фактичних підстав звернення зі скаргою до суду: що свідчать про дійсне порушення або можливе правопорушення конституційних прав і свобод осіб, які беруть участь у справі, або обмежують право громадян на доступ до правосуддя; що віднесені до здійснення безпосереднього судового контролю на стадії досудового провадження; які достатні для розгляду судом і винесення ним законного і обґрунтованого рішення, що дозволяє відновити порушені конституційні права і свободи або іншим чином захистити громадянина прийнятим рішенням [5, с. 46]. В. А. Лазарева вказує на нездійсненність і принципову невірність прагнення закріпити в законі вичерпний перелік дій і рішень, що вимагають судового контролю, оскільки будь-які подібні спроби здатні обернутися обмеженням права на судовий захист [6, с. 86].

Така ж позиція й Європейського суду захисту прав людини. Стаття 6 Конвенції закріплює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У справі «Делькур проти Бельгії» Суд зазначив, що «у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення» [7].

У справі «Беллет проти Франції» Суд зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [8].

У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини зазначив, що було б неприпустимо, щоб ст. 6 Конвенції містила детальний опис гарантій, що надаються сторонам, і не захищала б, у першу чергу, права, що надають можливість користуватися такими гарантіями - доступу до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм втрачають сенс, якщо немає самого судового розгляду [9, с. 45]. В іншому рішенні, у справі «Ейрі проти Ірландії», Європейський суд вказав, що фактичні перешкоди можуть порушувати Конвенцію так само, як і юридичні, і зазначив, що Конвенція спрямована на те, щоб гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а права, які є ефективними та здійснюються на практиці [9, с. 275].

Як свідчить позиція Суду у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права.

Попри те, що право на доступ до суду не закріплено на рівні Конституції України в буквальному розумінні, його необхідно розглядати в контексті складового елементу права на судовий захист. Підтвердженням цієї тези може слугувати системний аналіз положень конституційних норм, якими передбачено: гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина на підставі Конституції (ч. 3 ст. 8); захист прав і свобод людини і громадянина судом, гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування посадових і службових осіб (ч. 1, 2 ст. 55) [10, с. 46].

Підтримуючи точку зору, щодо недоцільності законодавчого обмеження предмета оскарження під час досудового розслідування, необхідно погодитись, що наявність відкритого переліку в законі сприятиме підвищенню ефективності реалізації права на судовий захист у досудових стадіях кримінального процесу [6, с. 86].

На обґрунтування даної позиції вважаємо доцільним звернутися до досвіду інших держав щодо форми закріплення в законодавстві предмета оскарження на досудовому розслідуванні. Так, КПК Республіки Молдова в ст. 298 передбачає, що дії, бездіяльність та акти органу кримінального переслідування і органу, що здійснює спеціальну розшукову діяльність, можуть бути оскаржені підозрюваним, обвинуваченим, їх законним представником, захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також іншими особами, права та законні інтереси яких були порушені цими органами [11].

Окрім того, відповідно до ст. 23 КПК Республіки Таджикистан учасники процесу, громадяни, представники підприємств, установ, організацій, зацікавлених у провадженні по кримінальній справі, має право в порядку і строки, встановлені цим Кодексом, оскаржити дії чи рішення суду (судді), прокурора, слідчого і дізнавача [12].

Проаналізувавши зазначені норми, можна зробити висновок, що законодавці цих країн йдуть шляхом закріплення відкритого переліку рішень, дій чи бездіяльності, що підлягають оскарженню на досудовому розслідуванні. Уявляється, що такий підхід є виправданим, оскільки цим забезпечується ефективність захисту та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів людини в строки, в межах яких таке відновлення ще є можливим, саме під час досудового розслідування, а не під час судового провадження.

В цьому контексті доцільним є зауваження науковців, які зазначають, що предмет оскарження повинен мати певні рамки. Необхідність такого обмеження зумовлена небезпекою різних зловживань, пов'язаних з постійним оскарженням будь-яких рішень і дій, що, безсумнівно, стане перешкодою здійсненню мети кримінального судочинства [13, с. 28].

Висновки. У зв'язку з цим вважаємо необхідним погодитись з О. Г. Шило, яка зазначає, що предмет оскарження повинен відповідати критеріям, які свідчать, що рішення, дії або бездіяльність: 1) завдало або може завдати шкоди конституційним правам і свободам людини; 2) перешкоджає руху кримінальної справи до суду, доступу особи до правосуддя; 3) своїм наслідком має суттєве ускладнення відстоювання учасником процесу своєї позиції у судовому розгляді кримінальної справи; 4) перевірка їх законності та обґрунтованості не пов'язана із дослідженням тих питань, які вирішуються при судовому розгляді кримінальної справи [14, с. 169].

Оцінка скарги з точки зору цих критеріїв має здійснюватися слідчим суддею. Якщо в скарзі йдеться про порушення прав, які можуть бути поновлені при подальшому судовому розгляді кримінальної справи, слідчий суддя повинен мати право відмовити у прийнятті скарги до провадження, оскільки вона не задовольняє зазначеним критеріям і розгляд її під час досудового провадження по кримінальній справі є недоцільним.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що предмет оскарження на досудовому розслідуванні потребує розширення та зміни нормативного закріплення останнього. Вбачається необхідним доповнити ст. 303 КПК частиною, яка передбачає, що оскарженню підлягають будь-які рішення, дії чи бездіяльність, якими порушуються або можуть бути порушені конституційні права людини та які можуть перешкоджати ефективному здійсненню кримінального провадження або доступу особи до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: [монографія] / О. Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 464 с.
2. Рішення Суду у справі «Amann v. Switzerland» від 16.02.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>.
3. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2006.
4. Рішення Суду у справі «Airy v. Ireland» від 9.10.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>. п. 24.
5. Курышева Н. С. Вопросы производства по жалобе на действия (бездействия) и решения дознавателя, следователя и прокурора [Текст]: [монография] / Н. С. Курышева. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 46.
6. Лазарева В. А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара, 1999. – С. 86.
7. Рішення Суду у справі «Delcourt v. Belgium» від 10.01.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57467>.
8. Рішення Суду у справі «Bellet v. France» від 4.12.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57952>.
9. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения. Текст. – Т.1. – М. : Норма, 2000. – С. 540.
10. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vvsu_2010_10_10.pdf.
11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 № 122 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 1 апреля 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

13. Безруких Е. С., Сидоров В. В. К вопросу о предмете обжалования на досудебном производстве по уголовным делам // Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2008. – № 2-1. – С. 26-30.

14. Шило О. До питання реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у порядку судово-контрольного провадження в досудових стадіях кримінального процесу [Текст] / О. Шило // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2011. – № 1 (64). – С. 164-172.

КОРОЛЬ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора
Прикарпатського юридичного інституту
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 343.131

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджується форми реалізації засади гласності і відкритості кримінального провадження. Серед організаційних та процесуальних форм реалізації даної засади автором розглядаються положення, які стосуються загального правила про відкрите здійснення кримінального провадження в судах усіх інстанцій; права на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення; прилюдного проголошення судових рішень.

Ключові слова: *судове провадження, гласність і відкритість судового провадження, форми реалізації засади кримінального провадження.*

В статье исследуются формы реализации принципа гласности и открытости уголовного производства. Среди организационных и процессуальных форм реализации данного принципа автором рассматриваются положения, касающиеся общего правила об открытом осуществлении уголовного производства в судах всех инстанций; права на получение в суде информации о дате, времени и месте судебного разбирательства и о принятых в нем судебные решения; публичного провозглашения судебных решений.

Ключевые слова: *судебное производство, гласность и открытость судебного производства, формы реализации принципа уголовного производства.*

This article examines the forms of realization the principles of publicity and openness of criminal proceedings. Among the organizational and procedural forms of implementation of this framework, the author describes the provisions relating to general rules of public conduct of criminal proceedings in courts of all instances; the right to receive in court about the date, time and place of the trial and taken it in court decisions; a public proclamation of judicial decisions.

Key words: *judicial proceedings, transparency and openness of judicial proceedings, forms of realization the principle of criminal proceedings.*

